

ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทย

ในบทที่ 2 - 4 ได้วิเคราะห์ถึงศักราชในคานตาง ๆ ตามที่มีปรากฏอยู่ในหลักฐานฝ่ายไทย โดยกล่าวอย่างรวม ๆ มีได้แยกกล่าวสมัยหนึ่งสมัยใดโดยเฉพาะ แต่ในบทที่ 5 นี้จะได้แยกวิเคราะห์การใช้ศักราชในแต่ละสมัยให้เห็นว่าในสมัยใดใช้ศักราชอะไรบ้าง โดยจะแยกกล่าวถึงศักราชที่มีปรากฏใช้ในแต่ละสมัยดังต่อไปนี้

- 5.1 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงสุโขทัย
- 5.2 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา
- 5.3 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงธนบุรี
- 5.4 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
- 5.5 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยในสมัยปัจจุบัน

5.1 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย

ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย วิเคราะห์จากจารึกหลักต่าง ๆ เท่าที่พบในหลักฐานฝ่ายไทย ผลจากการวิเคราะห์ศิลาจารึกและจารึกหลักต่าง ๆ จึงพบว่าในสมัยกรุงสุโขทัยใช้ศักราช 3 ชนิด คือ

1. มหาศักราช
2. จุลศักราช
3. พุทธศักราช

1. มหาศักราชเป็นศักราชแรกซึ่งมีปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย ตามที่ปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ 1 เป็นศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ถานที่ 3) มหาศักราชแรกที่ปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย ก็คือมหาศักราช 1214 ศก ปีมะโรง ดังต่อไปนี้

"... 1214 สก ปีมะโรง พุชนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัตนาลัย
 สุโขทัย ปลุกไมศาลนี้ไคลีสี่เขา จึงให้ช่างพันขการหิน ทั้งหวาง
 กลางไมศาลนี้ วันแฉิบฉิม เกิดโลกแปรควัน วันเพ็ญเต็ม เดือน
 บางแฉิบฉิม ฝูงปุกรเถรมหาเดร ชนนิ่งเห็นขการหิน สุกธรรมแก
 อุบาสกฝูงทวยจำศีล ฆิววันสุกธรรม พุชนรามคำแหงเจ้าเมือง
 ศรีสัตนาลัยสุโขทัย ชนนิ่งเห็นขการหิน ใหญ่ทวยลูก เจ้าลูกขุน
 ฝูงทวยคือบ้านคือเมืองกัน..."¹

ถ้ายกเกณฑ์การแปลง หรือเกณฑ์การเปรียบเทียบศักราชสมัยกรุงสุโขทัยมหาศักราช
 ตั้งขึ้นภายหลังพุทธศักราช 622 ปี * ปีมหาศักราช 1214 จะตรงกับพุทธศักราช
 (1214 + 622) เท่ากับ 1836 นับเป็นปีแรกที่มีการจารึกขึ้นในสมัยพยุชนรามคำแหง-
 มหาราช รัชกาลที่ 3 ราชวงศ์พระร่วง (ครองราชย์ พุทธศักราช 1822 - 1842 หรือ
 มหาศักราช 1200 - 1220) **

นอกจากมหาศักราช 1214 ปีมะโรงแล้ว ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ยังกล่าวถึงมหา-
 ศักราชอีก 2 แห่งด้วยกัน คือ มหาศักราช 1207 ปีกุน (ความจริงเป็นอักษรสมการตรงกับปี
 ระกา) ชุกพระธาตุออกและฝั่งพระธาตุกลางเมืองศรีสัตนาลัย และมหาศักราช 1205
 ปีมะแม พยุชนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เป็นครั้งแรก จนวิวัฒนาการมาถึง
 ทุกวันนี้

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, จารึกกรุงสุโขทัย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพ คุณหญิงสิน ภักดีนรเศรษฐ 2500, หน้า 5 และ 9.

* ส่วนเกณฑ์เปรียบเทียบในปัจจุบัน ยึดถือมหาศักราชตั้งขึ้นภายหลังพุทธศักราช
 621 ปี เพราะฉะนั้นถ้าใช้เกณฑ์การแปลงมหาศักราชเป็นพุทธศักราชในปัจจุบันแล้ว
 มหาศักราช 1214 จะตรงกับพุทธศักราช เท่ากับ (1214 + 621 =) 1835 เป็นต้น.

** ความเกณฑ์การเปรียบเทียบของศักราชในปัจจุบัน.

ในสมัยกรุงสุโขทัยใช้มหาศักราชเป็นพื้นฐานในการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากสมัยสุโขทัยรับถ่ายทอดการใช้มหาศักราชจากขอมหรือเขมร ซึ่งมีอิทธิพลและปกครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อน ชนชาติไทยจะอพยพเข้ามาในแถบนี้ ศิลาจารึกของขอมใช้มหาศักราชเป็นส่วนใหญ่

2. จุดศักราช เป็นศักราชที่มีบทกวีใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงสุโขทัยภายหลังการใช้มหาศักราช จากการสอบคนหลักฐานประเภทจารึกเท่าที่ค้นพบในปัจจุบัน ปรากฏว่าจุดศักราชมีปรากฏใช้ครั้งแรกในจารึกหลักที่ 102 เป็นจารึกภาษาไทย โดยจารึกควบคู่กับมหาศักราชไว้ดังนี้

"...ปานางคำ กทำพระพิหารในปีแม มหาศกราช 1301 ปี
(จุด) สกราชไค 741 ปี เกือนสิบเอค แรมสองคำ หนขอม
วันพุทธ หนไทวนนเปิลกสนน..."¹

และจากจารึกหลักนี้กลายเป็นหลักฐานยืนยันว่าในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ใช้เกณฑ์มหาศักราชตั้งขึ้นก่อนจุดศักราช (1301 - 741) เท่ากับ 560 ปี เช่นเดียวกับเกณฑ์ที่ยึดถือกันทั่วไปในปัจจุบัน

นอกจากนั้นยังพบจุดศักราชมีปรากฏใช้ในจารึกหลักที่ 9 จารึกวัดป่าแดง ใช้คำว่าศักราชแทนจุดศักราช จารึกวัดป่าแดงจารึกเมื่อจุดศักราช 768 แต่เล่าเรื่องย้อนไปถึงจุดศักราช 705, 719, 721, 723, 724, 726, 731 และจุดศักราช 750 เป็นต้น

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาค 4, ประมวลจารึกที่พบใน ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย. อันจารึกควยอักษรและภาษาไทย, ขอม, มอญ, บาลี สันสกฤต, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า 99.

ธรรมราชาธิปไตย ทรงเลื่อมในศรัทธาในบรรพพุทธานุชาตนา ถึงกับทรงผนวชในปี พ.ศ. 1904¹
 เพราะตามจารึกหลักที่ 4 เป็นภาษาเขมรจารึกไว้ทั่วทุกปามะม่วงเช่นกัน กล่าวไว้ดังนี้

"...อนึ่งพระเจ้าบรมมหาเถรเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก มาแต่
 ลังกาที่ปลัดถ้อย (ซำรูก)... สี่โหลโดยทักษิณ ปามะม่วงไว้พระเถร
 สรรเสริญพระเกียรติยศ ซึ่งเสด็จทรงผนวชแล้วจารึกไว้ในเสาศีลา
 ในระหว่างพัทธสีมา ๗ ปามะม่วงโดยประจิมทิศเมืองสุโขทัย"²

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า ฝ่ายพุทธสาวกนิยมมีรูปพุทธศักราชในการบันทึกเหตุการณ์
 มากกว่าศักราชอื่น ๆ เพราะฉะนั้นถ้าจารึกใดพุทธสาวกเป็นผู้จารึกจะกำหนดเอาเหตุการณ์นั้น
 เกิดภายหลังพระพุทธรูปบริพัทานมาแล้วก็มี ตัวอย่างเช่น

"พระศาสตราจารย์เขาสุปรีนพพานได้ 1905 พระวสาในปีฉลู
 วันพุธ เดือน 12 แรม 8 ค่ำ..."³ เป็นคน

สรุป พอขุนรามคำแหงมหาราช เป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์พระร่วง ทรง
 โปรดเกล้าฯ ให้จารึกพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ลงบนหลักศิลาเป็น
 ครั้งแรก เมื่อมหาศักราช 1214 ปีมะโรง (พุทธศักราช 1836 ตามเกณฑ์การแปลงศักราช
 ในสมัยกรุงสุโขทัย แต่ตามเกณฑ์การแปลงศักราชในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตรงกับพุทธศักราช
 1835) ภายหลังจากพระองค์ทรงประสูติอัครโอรสในมหาศักราช 1205 ปีมะแม (พุทธศั-
 กราช 1827 และจารึกภายหลังประสูติอัครโอรสไทยประมาณ 9 ปี) มหาศักราชเป็นศักราชแรก
 ที่ใช้บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม ในสมัยกรุงสุโขทัย ตั้งแต่สมัย
 พอขุนรามคำแหงมหาราช (พุทธศักราช 1822 - 1842 หรือมหาศักราช 1200 - 1220)
 เป็นต้นมา จุลศักราชมีปรากฏใช้ในจารึกสมัยกรุงสุโขทัยเท่าที่ค้นพบในัจจุบันนี้ มีปรากฏ

¹ ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เรื่องเดิม, หน้า 37.

² ประชุมศิลาจารึก ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 60.

³ ประชุมศิลาจารึก ภาค 1, เรื่องเดิม, หน้า 74.

ใช้ในจารึกหลักที่ 102 คือจารึก ภูเขาไกรลาส ส่วนซ้าย ในพระบรมมหาราชวัง
จุดศักราชที่ใช้ในสมัยกรุงสุโขทัยคงเริ่มใช้ตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย
(ครองราชย์พุทธศักราช 1890 – สวรรคตระหว่าง 1911 – 1917)

จุดศักราชมีปรากฏใช้ในจารึกสมัยกรุงสุโขทัยน้อยความหาศักราช เพราะสมัยกรุง
สุโขทัยส่วนใหญ่ใช้มหาศักราชเป็นหลักในการจารึก

พุทธศักราชเป็นศักราชอีกชนิดหนึ่งที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย เท่าที่หลักฐานมี
ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พบในจารึกหลักที่ 6 จารึกวัดป่ามะม่วง สมควรเรียกว่าการบอกอดีต
พระพุทธรูปมากกว่าพุทธศักราช เปรียบเสมือนประเพณีของพุทธสาวกก่อนจะเริ่มแสดง
พระธรรมเทศนา จะต้องกล่าวถึงอดีตกาล พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วกี่ปี กี่เดือน หรือกี่วัน
จึงไม่เหมือนกับพุทธศักราชซึ่งมีเกณฑ์การนับวัน เดือน ปี ตามหลักเกณฑ์การนับที่เปลี่ยนแปลง
ไปในแต่ละสมัย และละเอียดชัดเจนกว่าการบอกอดีตกาล พระพุทธเจ้าปรินิพพานดังกล่าว
พุทธศักราชมีปรากฏใช้ในหลักฐานสมัยกรุงสุโขทัยน้อยกว่าจุดศักราช และมหาศักราช ดังได้
กล่าวมาแล้ว

5.2 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของชนชาติไทยสืบต่อจากกรุงสุโขทัย พระบาทสมเด็จพระ
พระรามราชาที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งราชวงศ์อู่ทอง ทรงเป็นปฐมบรมกษัตริย์ปกครอง
กรุงศรีอยุธยาจากหลักฐานพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ศาละลักษณะ)
กล่าวถึงปีเริ่มของกรุงศรีอยุธยาไว้ดังนี้

"ศักราช 712 ชาลศก (พ.ศ. 1893) วัน (6 ๖ 5) คำ เพลา
รุ่งแล้ว 3 นาฬิกา 9 บาท แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา"

จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งสุดท้าย ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 3
(พระที่นั่งสุริยามรินทร์) ตามหลักฐานที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

¹ ประเสริฐอักษรนิติ์, หลวง. เริ่มเกม, หน้า 443.

กษัตริย์

"ลุดวิกที่ 1129 ปีกุนนพศก ถึง ๗ วันอังคาร ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 วันเนาสงกรานต์วันกลาง พระมาจุกเฒ่า พิมพ์ชื่อ ไตรรากก่าแพงตรงหัตถ์อริมป้อมมหาไชย และพระมาค้ายัก- การอง วัคนางปลัด และคายน ๗ ทุกกาย จุกเป็นใหญ่ ปั้นป้อม และหอบยิงระคมเขามาในกรุงพร้อมกัน ทั้งแต่ เพลายายสามโมง เศษจนพลบค่ำ พอค่ำแพงหูกชื่อพิมพ์เฒ่า รากนั้นหูกลงตอนยหนึ่ง ถึง เพลาสองทุ่ม จึงใหญ่จุกเป็นสัญญาชน พลพระมาทุกคานทุกกองซึ่ง เทรียมไว้มาก อาบัน ไคพาทก่าแพง หูก และทอน ๗ รอบพระนครพร้อมกัน ก็เป็นเขากองได้ในเพลานั้น..."¹

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้เสนอผลงานการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ตอนหนึ่งเรื่อง "ปัญหาวันสร้างและเสียกรุงศรีอยุธยา" ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับเดือนมิถุนายน - สิงหาคม พ.ศ. 2501 และในหนังสือผลงานการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ไทย เรื่อง "วันสร้างกรุงศรีอยุธยา" โดยไคสอวัน เดือน ปี วันสร้างและวันเสียกรุงศรีอยุธยา ตามเกณฑ์การนับแบบสุริยคติไว้ดังนี้

"นับแต่วันสร้างกรุงมาจนถึงวันเสียกรุงศรีอยุธยา คือ

4 มีนาคม ค.ศ. 1351 (พ.ศ. 1893) ถึง 7 เมษายน ค.ศ. 1767 (พ.ศ. 2310) จึงเป็น 416 ปี กับ 35 วัน"²

¹ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา ๒, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจักร์ราชานุภาพ ทรงแต่งพระอธิบายประกอบ (สำนักพิมพ์สยามบรรณาการ : พระนคร) 2481, หน้า 315 - 316.

² ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เรื่องเกม, หน้า 92.

ในช่วงเวลา 416 ปี กับ 35 วัน ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของชาติไทย มีกษัตริย์ปกครองถึง 33 พระองค์¹

ลำดับต่อไปจะได้อภิเษกษัตริย์ถึงศักราชที่ปรากฏใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ในช่วงเวลา 416 ปี กับ 35 วัน

จากการวิเคราะห์หลักฐานประเภทต่าง ๆ อาทิเช่น พงศาวดาร จารึก
กฎหมาย ศิลปจารึก และจดหมายเหตุ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เทาที่ปรากฏ
อยู่ในปัจจุบัน พบว่ามีการใช้ศักราชปะปนกัน และในแต่ละรัชกาล ใช้ศักราช
ไม่เหมือนกัน บางรัชกาลก็ใช้ศักราชปะปนกันหลายชนิด กล่าวคือ มีทั้งพุทธศักราช
มหาศักราช และจุลศักราช เช่น สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง)
เป็นต้น บางสมัยใช้ 2 ศักราช เช่น สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พญา)
เป็นต้น และบางสมัยใช้เพียงศักราชเดียว เช่น สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เป็นต้น จะได้อภิเษกษัตริย์ละเอียดให้เห็นในลำดับต่อไป

ศูนย์วิทยพัชรายุทธ

¹โปรดดูรายละเอียดได้จากหนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่งโดย
กรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ประกอบด้วย นายรอง ศยามานนท์
พลตรี คำเนิร เลขะกุล นางสาววิลาสงส์ นพรัตน์ (โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี) 2515, หน้า 1 - 2.

กักราชซึ่งปรากฏไว้ในพระไตรปิฎกมีอยู่สาม กักราชคือ

1. มหาศักราช
2. พุทธศักราช
3. จุลศักราช เป็นต้น

ปรากฏว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้ศักราชปะปนกันอยู่ 3 ชนิด คือมหาศักราช จุลศักราช และพุทธศักราช ตั้งแต่พุทธศักราช 1894 จนกระทั่งถึงพุทธศักราช 2214

จากการสอบค้นในกฎหมายตราสามดวงพบว่า ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) (ครองราชย์พุทธศักราช 1893 - 1912) ใช้ทั้งสามศักราช แต่ส่วนมากใช้พุทธศักราช ในพระโอยการลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่า ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 กล่าวถึงพระโอยการลักษณะรับฟ้อง ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรจักรพรรดิราชาธิราช รามาเสวร จกรมิกกราช เกโต ไชยเทพาริ ภูวนาธิเบศ บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว

"ศุภมัสดุ 1899 ศกมะแม นกัศทว เดือนอาษา ขึ้นสองค่ำ สุกรวาร..."¹

นอกจากนี้ยังใช้พุทธศักราชในพระโอยการลักษณะต่าง ๆ อีก อาทิเช่น พระโอยการลักษณะระลาการ พระโอยลักษณะโจร พระโอยการเบคเสจร เป็นต้น แต่ในพระโอยการบางลักษณะ กำหนดเวลาควยจุลศักราช เช่น กฎเกณฑ์รับบาลในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 กล่าวไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุ 720 วันเสาร์เดือนห้า ขึ้น 6 ค่ำ ชาวคนนกัศทวศก..."²

และในโอยการบางลักษณะกำหนดเวลาควยมหาศักราช เช่น พระโอยการลักษณะภูหน ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 กล่าวไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1278 ชาวคนนกัศทวศก เดือนสิบเบค ขึ้นเก้าค่ำ จันทวาร กาลปริเวท..."³

¹กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 2, องค์การค้ำของคุรุสภา, พ.ศ. หน้า 27.

²กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 1, องค์การค้ำของคุรุสภา, พ.ศ. หน้า 69.

³กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 3, องค์การค้ำของคุรุสภา, พ.ศ. หน้า 60.

นอกจากสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ใช้ 3 ศักราชปะปนกันดังกล่าวแล้ว ยังมีสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) (ครองราชย์พุทธศักราช 1967 - 1991) สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ครองราชย์พุทธศักราช 2034 - 2072) สมัยสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ (ครองราชย์พุทธศักราช 2091 - 2111) และสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์พุทธศักราช 2153 - 2171) เป็นต้น

ส่วนในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา บางพระองค์ ไม่มีหลักฐานกล่าวถึง จะเป็นเพราะสาเหตุหลักฐานสาบสูญไปในอดีตหรืออาจจะมิได้อยู่แต่ยังสำรวจไม่พบ หรืออาจจะไม่ทันได้สร้างหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ถูกปลงพระชนมกอน หรืออาจจะกระทำสงครามกอบกู้สรีภาพพลอัครราชกาล และทำสงครามป้องกันบ้านเมือง เช่น สมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช สมเด็จพระชัยราชาธิราช และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น แต่ในบางรัชสมัยใช้ศักราชบันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ในสมัยของกษัตริย์พระองค์นั้นเพียงศักราชเดียว หรือสองศักราช เช่น

สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์รัชกาลที่ 8 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช 1991 - 2031 จากการสำรวจหลักฐานในรัชสมัยของพระองค์เท่าที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พบว่าใช้มหาศักราชเพียงศักราชเดียว ตัวอย่างเช่น พระไอยการกะระบศึก ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 กล่าวไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุศักราช 1373 กุกกุฏสังวจฉระเชษฐมาศกาล

ปักเชษฐมฤคณภี พุทธวารี กำหนดพระบาทสมเด็จพระ

บรมนารถบรมพิตรสัทิสสุนทรธรรม เกษามหาสุริวงษ

องคุณบุษโสคนบรมมหาจักรพรรดิศวร บวรธรรมก

มหาราชธิราชเจ้า..."¹

¹ กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 4 หน้า 123.

จากจารึกลานทอง พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้นายพรหม เป็นที่ขุนอินทากร ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1410 ศกมมีนักษัตร ัญจมีเอกศรารณ

จันทวาร ศุภมฤคคี่ มาบนันทุตพระราชโองการ...พระ

พรประสิทธิขุนอินทากร นามกรอวย. นายพรหมนาม"¹

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ครองราชระหว่างพุทธศักราช 2172 - 2199
ไข่มหาศักราชในพระโอยการเพียงองคาง เคียว เชนเคียวกับสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ตัวอย่าง
เชน พระโอยการลักษณะอุกร ในกฎหมายตราสามดวง เลม 2 กลาวไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1555 ศกศุกร นักษัตร ไผสาขมาเสศุภัญเชทศัน

คี่คี่ยัง พุทธวาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรฐธิศวรบรมนารถ

บรมพิตร พระพุทธเจ้าอวยหัว..."²

บางสมัยใช้พุทธศักราชอย่าง เคียว เทาที่คนพบในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น
รัชสมัยสมเด็จพระอินทราชา (เจ้านครอินทร) ครองราชระหว่างพุทธศักราช 1952 -
1967 ตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุสมัยอยุธยา (บนลานทอง) พระราชทานสมเด็จกัให้เจ้า
เอกรพุทธสาคร เลื่อนขึ้นเป็นพระครูธรรมโมลีศรีราชบุตร ดังนี้

"ศุภมัสดุพุทธศักราช 1959 ศกมะแมนักษัตร แรม 9 ค่ำ

เดือน 12 วันพุธ ศุภมฤคฤกษ์ มีนทุตพระราชโองการ

พระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระพิตร ทรงสุจารีคศรัทธา อนุ-

โมทนา ซึ่งพุทธฎีกาสมเด็จพระสังฆราชบพิตร พระพร

ประสิทธิ นามกรให้แก่พระครูธรรมโมลีศรีราชบุตร

นามเดิมเจ้าเอกรพุทธสาคร"³

¹ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 79.

²กฎหมายตราสามดวง, เลม 2, หน้า 185.

³ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 26.

ในบางสมัยอาจจะใช้ศักราชเพียงสองชนิด อาทิเช่น สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช
ที่ 1 (พ่อ) ครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช 1913 - 1931 ใช้พุทธศักราช และมหา-
ศักราช ตัวอย่างเช่น พระโอยการตำแหน่งพลเรือนในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 ได้ใช้
มหาศักราชดังนี้

"ศุภมัสดุ 1298 สุนัขสังวัจฉระกาลมัทศิม คณฐิติ
อาทิตยวาร พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกษัตริย์
เจ้า เสด็จทรงมณฑลสถลอาณาจักร อัครบุรีโสภณบรมบพิตรพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว..."¹

และในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 มีพุทธศักราชปรากฏใช้ในพระโอยการลักษณะรับ
ฟ้อง กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1926 ศกฤกษ์สังวัจฉระวันอาทิตย์มาเสตุกษ
ปักเขปภาภิพทิสฐียังเสาระวาระ พระบาทสมเด็จพระบรมมหาจักร-
พรรดิราเมศวรบรมนาถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว..."²

การใช้ศักราชทั้งสามชนิดได้แก่พุทธศักราช มหาศักราช และจุลศักราชในสมัยกรุง
ศรีอยุธยา ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช พบว่ามีการใช้มหาศักราชในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพระโอยการลักษณะ
รับฟ้อง ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 ดังนี้

"ศุภมัสดุ 1591 ศกสังวัจฉระเชษฐมานศุขปักเขเอกาฬ อาทิตยวาร
พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุอัครบรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธ
เจ้าอยู่หัว คือองค์สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า..."³

¹กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 1, หน้า 219.

²กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 2, หน้า 38.

³กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 2, หน้า 38.

ถ้าใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบหรือการแปลงศักราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา มหาศักราช 1591 ตรงกับพุทธศักราช $1591 + 622 = 2213$ * ประมาณปีที่ 14** ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เท่าที่สอบคนจากหลักฐานประเภทจารึก จดหมายเหตุ และกฎหมายตราสามดวง เป็นต้น พบว่ามหาศักราช 1591 จะเป็นมหาศักราชสุดท้าย ต่อจากนั้นมหาศักราชไม่มีปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีก จนกระทั่งปัจจุบัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้มหาศักราชมาสิ้นสุดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อพุทธศักราช 2213 (หรือพุทธศักราช 2214) เท่าที่ได้อ่านในหลักฐานดังกล่าวแล้ว ซึ่งยังไม่เป็นข้อยุติ เพราะอาจจะยังมีหลักฐานอื่น ๆ ที่ยังไม่พบในปัจจุบัน แต่อาจจะพบในอนาคต การสิ้นสุดการใช้มหาศักราชอาจเปลี่ยนไปได้

/การใช้มหาศักราชในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกำลังหมดความนิยม และสิ้นสุดลง เริ่มมีคริสต์ศักราชปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยอีกศักราชหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักฐานที่ชาวต่างประเทศ เข้ามามีอิทธิพลต่อชาวไทยและเผยแพร่คริสต์ศาสนา ได้พบเห็นเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น แล้วเขียนบันทึกไว้ด้วยภาษาและหนังสือของชาติของตัวเอง จึงเป็นหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งของประเทศไทย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์ชาติไทยในอดีตชัดเจนขึ้น ครั้นในเวลาต่อมาได้มีการศึกษาค้นคว้ากว้างขวางขึ้น จึงได้นำเอาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่ชาวต่างประเทศบันทึกไว้มาแปลเป็นภาษาไทยออกเผยแพร่มากขึ้น ถึงปรากฏในคำนำของเอกสารของหอสมุด สมัยกรุงศรีอยุธยา

* ถ้าใช้ตามเกณฑ์การแปลงศักราชของ ธนิต อยู่โพธิ์ กล่าวไว้ในวารสารศิลปกรรม ปีที่ 5 เล่ม 3 พ.ศ. 2494 "บันทึกเกณฑ์สอบศักราช" หน้า 52 - 60 กล่าวไว้ "...ถ้าต้องการทราบวาทตรงกับ พ.ศ. เท่าใด ให้เอาเกณฑ์ 623 มาบวกกับ พ.ศ. ได้เลขแล้วเท่าใด นับเป็น พ.ศ. เท่านั้น..." ถ้า ม.ศ. 1591 + 623 ตรงกับ พ.ศ. 2214.

** สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2199 - 2231 เพราะฉะนั้น พ.ศ. 2213 หรือ พ.ศ. 2214 ประมาณ $2213 - 2199 = 14$ ปี หรือ $2214 - 2199 = 15$ ปี.

(ค.ศ. 1608 - 1620 และ ค.ศ. 1624 - 1642) ฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดย
นางสาวนันทา สุกกุล กรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้น

"หนังสือเอกสารและจดหมายเหตุภาษาต่างประเทศเกี่ยวกับ
ประเทศไทยซึ่งบรรดาชาวต่างชาติเคยมาประเทศไทยในสมัย
ก่อนโคะบัตกไว้นั้นเก็บรักษาไว้ในหอเอกสารของต่างประเทศ
เป็นจำนวนมาก ล้วนแต่มีค่าควรแก่การศึกษาคนควาทั้งสิ้น
เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
เสด็จเยือนทวีปยุโรปใน พ.ศ. 2434 ได้โปรดให้ทรงคัดหนังสือ
และเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยซึ่งกล่าวมาเป็นจำนวน
มาก ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาฮอลันดา
บางเรื่องหอสมุดวชิรญาณได้พิมพ์เผยแพร่ และบางเรื่อง
กรมศิลปากรได้จัดแปลออกเป็นภาษาไทย คือพิมพ์เผยแพร่
ในรูปประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ หลายภาคด้วยกัน"¹

เอกสารดังกล่าวมีฉบับกรมศิลปากรจัดแปลและพิมพ์เป็นภาษาไทย ออกเผยแพร่ทั้งที่
เป็นเรื่องราวโดยเฉาะ ได้แก่อเอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2251 - 2163
และ พ.ศ. 2167 - 2185 (ค.ศ. 1608 - 1620 และ ค.ศ. 1624 - 1642) โดยคัด
ตอนมาจากหนังสือ "Dagh. Register" ภาษาฮอลันดาฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ
หอสมุดวชิรญาณได้พิมพ์เผยแพร่ตอน 2 ค.ศ. 1624 - 1642 เมื่อ พ.ศ. 2458 ให้ชื่อว่า
"Dutch papers" ปัจจุบันเอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แปลเป็นภาษาไทยทั้ง
2 ตอน ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ถึงกล่าวแล้ว และจดหมายลาบุญบรมฉบับสมบุญ สันต์ พ. โกมลบุตร
แปล เป็นต้น ส่วนที่กรมศิลปากรแปลเอกสารต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นตอน ๆ

¹ นันทา สุกกุล. (แปล) เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151 - 2163 และ พ.ศ. 2167 - 2185 (ค.ศ. 1608 - 1620 และ ค.ศ. 1624 - 1642)
กรมศิลปากร, 2513, หน้า ก. (กล่าว).

ในประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ ได้แจกหมายเหตุพร้อม อยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 80
แจกหมายเหตุวันวิคต อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 38 และ 39 เป็นต้น

เอกสารของชาวต่างประเทศ เหล่านี้ทางมิชชันนารีคริสตจักรบางแห่งได้เก็บรวบรวม
เพราะฉะนั้นการที่กล่าววาทคริสตจักรเริ่มมีปรากฏใช้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม
และโบราณคดีของชาติไทย ไม่ได้อธิบายความถึงคนไทยรับเอาคริสตจักรมาใช้อย่างพุทธ-
ศักราช มหาศักราช และจุลศักราช แต่คริสตจักรนั้นปรากฏใช้ในเอกสารของชาว
ต่างประเทศ และในภาษาต่างประเทศเท่านั้น แต่บางเรื่องในเอกสารเหล่านั้นก็เกี่ยวข้องกับ
ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าคริสตจักรมีปรากฏใช้ใน
เอกสารต่างประเทศที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทย เป็นต้น

จากเอกสารต่างประเทศดังกล่าว นอกจากทำให้เราทราบเรื่องราว เหตุการณ์
และความเป็นอยู่ของคนไทยในต่างต่าง ๆ ของสมัยกรุงศรีอยุธยา ตามสาขาและทัศนของ
คนต่างชาติแล้ว ยังเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ฝรั่งชาติยุโรปตะวันตกเข้ามาติดต่อกับชาติไทย
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การค้าขายรุ่งเรืองมาตั้งแต่ปลายแผ่นดินพระนเรศวรต่อเอกาทศรถ
แผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมนี้ไม่สู้หนัก นากลับจะลงปลิวเขาไปมาก การค้ากลับเต๋ราเสีย
ไปในปลายแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมแลปราสาททอง มากลับฟื้นในแผ่นดินพระนารายณ์
จึงเป็นเหตุให้เป็นที่สรรเสริญเป็นยอมมาก

การที่การค้าขายและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาติฝรั่งยุโรปตะวันตก เจริญรุ่งเรืองถึง
ขีดสุดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พอสิ้นสุดสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในปี
พุทธศักราช 2231 สมเด็จพระเพทราชา (ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2231 - 2246) ทรง
ดำเนินพระราชโบายเลิกติดต่อกับชาติยุโรปตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศส เกิดขาด และ

¹ประชุมแจกหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, "ศุภอักษรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำรัสตอบกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชา-
นุกาฬ เรื่องการสอบปีรภาครีนศึก ในหนังสือออกญาไชยา เมืองตะนาวศรี ตรงกับจุลศักราช
เทโว และสมัยโก", หน้า 11.

ปราบปรามอิทธิพลของชาวต่างชาติ และพวกเซาริต โดยเฉพาะเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฟอลคอน) และพรรคพวก จึงเป็นอันว่าตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชา เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงการเสียดังกรงศรีอยุธยาครั้งสุดท้ายแทบจะหมดไป ไม่ได้ติดต่อกับฝรั่งชาติยุโรปตะวันออกอย่างเป็นทางการอีกเลย ถึงแม้ฝรั่งจะเข้ามาติดต่อกัน และพระมหากษัตริย์ไทยจะส่งคณะราชทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่ง แต่เอกสารและพระราชสาส์นทางไทยยังคงใช้พุทธศักราชและจุลศักราชเป็นต้น ไม่เคยใช้คริสต์ศักราชแต่อย่างใด ส่วนหนังสือเอกสารทางฝรั่งก็ใช้คริสต์ศักราช จึงถือว่าคริสต์ศักราชใช้ในเอกสารและหลักฐาน (ต่างประเทศ) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย แต่เอกสารที่เป็นภาษาไทยและเขียนโดยคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่เคยมีปรากฏว่าใช้คริสต์ศักราชเช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่ถือว่าคริสต์ศักราชเป็นศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนการที่กล่าวถึงคริสต์ศักราชก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วข้างต้น เมื่อกล่าวถึงคริสต์ศักราชมีปรากฏใช้ในเอกสารต่างประเทศ แต่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเห็นสมควรกล่าวถึงเกณฑ์การเปรียบเทียบซึ่งกล่าวไว้แล้วในบทที่ 4 แต่เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอยกตัวอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม เพื่อยืนยันว่า เกณฑ์การเปรียบเทียบในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ใช้เกณฑ์พุทธศักราชใช้ก่อนคริสต์ศักราช 544 ปี เช่นเดียวกับเกณฑ์ของประเทศลังกาและพม่า แต่ในปัจจุบันใช้เกณฑ์พุทธศักราชซึ่งขึ้นก่อนคริสต์ศักราช 543 ปี ต่างกันกับสมัยกรุงศรีอยุธยา 1 ปี ทั้งนี้

เซอร์วาเลีย เคอโรมอง อัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศสกับคณะชุดแรก เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์ มาถึงกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. 1685 และไต่ถามเจ้าพระยาสมเด็จพระนารายณ์มหาดไทย กราบถวายบังคมทูลให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงเซาริต สมเด็จพระนารายณ์มหาดไทยทรงมีพระราชกระแสรับสั่งตอบเซอร์วาเลีย เคอโรมอง ไว้ว่า

"...ไต่ทรงนับถือศาสนาอันไต่มีถือต่อ ๆ กันมาถึง 2229 ปีแล้ว"¹

¹ประชุมพงศาวดาร ภาค 27, (ในประชุมพงศาวดาร เล่ม 7 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ) (สำนักพิมพ์ภาควิชา : พระนคร, 2507, หน้า 85.

และตามจกหมายของพ่อลคอนมันเทกรับสั่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่งไปให้
เซอวาเลีย เคอโชมอง วา

"...การที่จะเปลี่ยนศาสนาซึ่งเคยนับถือต่อกันมาถึง
2229 ปี แล้วจะเป็นการสำคัญและลำบากเพียงไร..."¹

แสดงว่าเซอวาเลีย เคอโชมอง เข้ามาถึงประเทศไทยเดือนกันยายน และกลับออกไป
ในเดือนธันวาคม คริสต์ศักราช 1685 ตรงกับพุทธศักราช 2229 ปี ถ้านำคริสตศักราชหัก
ลบออกจากพุทธศักราช 2229 จะทราบว่าแตกต่างกัน 2229 - 1685 เท่ากับ 544 ปี
การกล่าวถึงคริสตศักราชในสมัยกรุงศรีอยุธยาถูกต้องเพียงเท่านี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงการใช้ศักราช
ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ในหนังสือตำนานกฎหมายเมืองไทยดังนี้

"...บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราช และมหาศักราช
ลงมาจากนแต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เต้นขึ้นมาเป็น
จุลศักราชเป็นต้น..."²

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนมากใช้พุทธศักราชควบคู่กับป็นัษัตรและสัก
จึงเข้าใจเอาว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นิยมใช้พุทธศักราชควบคู่กับจุลศักราช ถึงแม้
ปรากฏใช้ในหลักฐานดังต่อไปนี้

สำเนาหนังสือสัญญาสยามกับฝรั่งเศส ทำที่เมืองลพบุรี
ขอสัญญาพินเขียนเป็นสามฉบับทุกภาษา ในภาษาไทย

¹ประชุมพงศาวดาร ภาค 41, (ในประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 10 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)
(สำนักพิมพ์ภาวทยา : พระนคร, 2507 หน้า 80.

²คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, ตำนานกฎหมาย
เมืองไทย และประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์, พิมพ์ในงานศพ นายประถม ภัทรบุตร
(3 ธันวาคม 2475) หน้า 6.

สามฉบับ ภาษาฝรั่งเศสสามฉบับ ภาษาโปรตุเกส สามฉบับ
และผมขอทั้งสองฝ่ายนั้นชดแวงโคปิตตราเป็นสำคัญทุกฉบับ
เขียนในเมืองลพบุรี ในวันพระหัด เดือนอายุ ขึ้นแปดค่ำ
พุทธศักราชสองพันสามร้อยสามสิบเอ็ด ปีเถาะ นพศก¹

และหนังสือออกพระวิสุทสุนทรราชทูต ออกหลวงกลยาไมตรีอุปทูต ออกขุนศรีวิสาร-
วาจา ศรีทูต มาถึงตามหนังสือเพชร (มองซิเออร์ เดอเซนเนอริเลย์ อัครมหาเสนาบดีของ
พระเจ้าหลุยส์ที่ 14) หนังสือมาวันพุธ เดือนแปด แรมสองค่ำ เถาะนพศก ศักราช 2231²

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ยังคงใช้พุทธศักราชและจุลศักราช เป็นต้นว่า เรื่อง
อัญสุธรรมบทของสมเด็จพระเพทราชา ในบานแนก กลาวไว้ดังนี้

"เรื่องอัญสุธรรมบทนี้ สมเด็จพระเพทราชาซึ่งเสวย
ราชสมบัติ ณ กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา มหานคร ถอ
จากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ดำรัสถามสมเด็จพระพุทธโฆษา-
จารย์เมื่อวันอังคาร เดือนแปด ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีมะเมีย โทศก
จุลศักราช 1052..."³

แต่ในเรื่องพระราชบัญชาของสมเด็จพระเพทราชา กลับกล่าวถึงพุทธศักราชควบคู่กับปีนักษัตร
และศก ไว้เคลื่อนแคลงน่าสงสัย ดังนี้

"พุทธศักราช 2233 ปีกบ 2 เดือน ในวันอังคาร เดือน 8 ขึ้นค่ำหนึ่ง
ปีมะเมีย ตรีนศกนักษัตร พระราชสมภารเจ้า นิมนต์สมเด็จพระพุทธ-
โฆษาจารย์ ไทเฉลยปัญหาปณธรรม..."⁴

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ¹ ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 16
- ² ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 17
- ³ ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 34
- ⁴ ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 35.

จากหลักฐานข้างต้นเกิคมปัญหาเคลือบแคลงนาพิจารณา 3 ประการด้วยกันคือ
 ประการแรก พุทธศักราช 2233 ตรงกับปีมะเมียขึ้น ถ้าเป็นการนับปีนักษัตรแบบ
 ปียง ปีพุทธศักราช 2233 นั้น จะตรงกับปีมะเส็ง และมาสิ้นสุดปีมะเส็งเมื่อเดือน 4
 แรม 15 ค่ำ ครั้นพลัดเดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีนักษัตรเปลี่ยนจากปีมะเส็งไปเป็นมะเมีย
 พุทธศักราชน่าจะเปลี่ยนเป็นพุทธศักราช 2234 แต่การนับปีพุทธศักราชในต้นแบบแบบปีเต็ม
 จึงยังคงใช้พุทธศักราช 2233 ปีเต็ม กับ 2 เดือน ในเดือน 6 แรมค่ำหนึ่ง

ประการที่สอง การกำหนดพุทธศักราช 2233 ปี 2 เดือน ในวันอังคาร เดือน 8
 ขึ้นค่ำหนึ่ง จะหมายถึงการนับอดีตพระพุทศศาสนา หรือนับพุทธศักราชแบบปีเต็มได้ 2233 ปี
 (ถ้านับปิียงแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา จะตรงกับพุทธศักราช 2234) การนับต่อไป 2 เดือน
 ในวันอังคาร เดือน 8 ขึ้นหนึ่งค่ำ นั้น คงใช้เกณฑ์การนับขึ้นปีใหม่ ของพุทธศักราชตั้งแต่
 เดือน 6 แรมค่ำหนึ่ง การนับ 2 เดือนนั้น เข้าใจว่าเป็นการนับแบบเดือนยาง เพราะว่า
 ถ้านับถึงเดือน 8 ขึ้นค่ำหนึ่ง จะได้ 1 เดือนกับ 15 วันเท่านั้น

ประการสุดท้าย การกำหนดควาพุทธศักราช 2233 ปีมะเมียขึ้นหนึ่งค่ำนั้น น่าสงสัย
 เพราะในบานแผนกเรื่องอัฐวรรรม บัญชาของสมเด็จพระเพทราชา ใช้ปีมะเมียโทศก
 จุลศักราช 1052* อาจจะเป็นการเข้าใจผิดคิดเอาพุทธศักราช 2233 เป็นจุลศักราช
 จึงใช้ศก (ตรีนิศก) กำกับเลขตัวสุดท้ายของพุทธศักราช หรือจะเป็นควาเจตนาของผู้เขียน
 จงใจใช้ศกกำกับเลขตัวสุดท้ายของพุทธศักราชก็ได้ นาเสียควาที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์
 ในสมัยของสมเด็จพระเพทราชา ตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้ม่น้อย จึงไม่อาจยืนยันได้ควา การใช้
 พุทธศักราชดังกล่าวมาแล้วผิดกแต่เพียงไร

แต่สอบคนต่อมาพบว่าในพระตำราบรมราชูทิศ ฝอกลับนา สมัยสมเด็จพระเพทราชา
 กล่าวถึงพุทธศักราชไว้ดังนี้

* อางแลว หนา 200 เรื่องเดียวกัน.

"...วรพุทธศักราช 2242 ปีพิกษสังวัจระพุทฺธิยาชมาต
ศุกลปักษ พุทฺธิกิตฺติ พุชวาร..."¹

จึงพบ่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชาใช้พุทธศักราชเพียงอย่างเดียว และไม่มีศักราชกั้ม
ทั้งยังเป็นหลักฐานยืนยันว่า ปีพุทธศักราช 2233 สมควรเป็นปีมะเส็ง หรือปีมะเมีย สมควรเป็น
ปีพุทธศักราช 2234 หรือการนับปีพุทธศักราชในพระราชปุจฉาของสมเด็จพระเพทราชา นับปี
พุทธศักราช 2233 แบบมีเต็ม แคนับปีนักษัตร คือปีมะเมียแบบปียง เป็นคน

การใช้ศักราชในสมัยต่อมา คงใช้พุทธศักราชบาง จุลศักราชบาง และใช้ควบคู่กันบาง
เป็นคนที่ ในสมัยสมเด็จพระบรมโกศ เมื่อครั้งทรงสร้างพระวิหาร รมพระแท่นที่ลาอาศน์
โศจาริกไว้บนพระแท่นที่ลาอาศน์ ดังนี้

"...ให้ตราพระราชสีห์หน้าไม้เท้า และให้เมืองลับแล
เมืองพุกยัง ช่วยดูแลไกร้อ พระวิหารแลเก่าแพงแต่ละวัน 11 1
ปีจอฉก แลไกร้อชุกอรากพระวิหารละวัน 6 1 3 จุลศักราช
11 16 ปีจอฉก วันก่อนถึงสำเร็จแต่ละวัน 6 1 5 คำ ปีกุญ
สัตก พุทธศักราชลงไปแล้วโต 2298 ปี กับเศษ 11 เดือน
3 วัน ไต่ยกเครื่องบนแลไต่มาทำการนั้น..."²

จากจารึกในสมัยสมเด็จพระบรมโกศแสดงให้เห็นถึงเกณฑ์การนับวัน เดือนศักราชใหม่ของ
จุลศักราช และพุทธศักราชอย่างชัดเจน และยังช่วยคลี่คลายปัญหาเกณฑ์เปรียบเทียบระหว่าง

¹ประชุมพระตำราบรมราชูทิศ เพื่อกลั่นานสมัยอยุธยา ภาค 1, พระตำราบรมราชูทิศ เพื่อ
กลั่นานสมัยสมเด็จพระเพทราชา, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ
โบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510, หน้า 1 อานเป็นภาษาไทยปัจจุบันได้ดังนี้

"...พระพุทธศักราช 2242 ปีชาล เดือน 8 (แปดหลัง) ขึ้น 2 คำ วันพุธ..."

²ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 75.

พุทธศักราชกับจุลศักราชอีกด้วย กล่าวคือ

จากการพิจารณาการนับวัน เดือน ปี ของจุลศักราชที่ปรากฏในจารึก จะเห็นได้ว่า วันศุกร์ แรม 10 ค่ำ เดือน 3 จุลศักราช 1116 ปีจอฉดตก แต่เมื่อถึงวันศุกร์ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 เป็นจุลศักราช 1117 ปีฉุ สัปตศก แสดงว่ามีกษัตริย์เปลี่ยนจากปีจอเป็นปีฉุ ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 พอถึงวันแรม 11 ค่ำ เดือน 5 แสดงว่าเดือนศกสงกรานต กวงอาทิตย์เข้าสู่ราศีเมษแล้วจุลศักราชจึงเปลี่ยนเป็น 1117 และศกเปลี่ยนสัปตศก แต่เมื่อ พิจารณาพุทธศักราชลงไป 2298 ปี กับเศษ 11 เดือน 3 วัน 3 วันในพื้นนาจะนับผิดเพราะ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 นั้นเหลืออีก 3 วันจึงจะสิ้นเดือน 5 (เพราะเดือน 5 เป็นเดือนคี่หรือ เดือนขาด วันข้างแรมมีเพียงแรม 14 ค่ำ เท่านั้น เป็นวันสิ้นเดือน) ถ้าความจริงเป็น 11 เดือน 11 วัน ยังคงขาดอีก 18 หรือ 19 วันจะครบ 12 เดือน หรือ 1 ปีพอดี ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 นั้นหมายความว่าจุลศักราชกับพุทธศักราชเดลิ่งศกใหม่ไม่พร้อมกัน และพุทธศักราช เดลิ่งศกใหม่ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 และประการสำคัญคือในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ยังคงใช้เกณฑ์เปรียบเทียบพุทธศักราชตั้งขึ้นก่อนจุลศักราช 1182 ปี เช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาตอนต้นและตอนกลาง ตัวอย่างเช่น

ในวันศุกร์ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 ปีจอ สัปตศก จุลศักราช 1117 ตรงกับพุทธศักราช 2298 ปี 11 เดือน 11 วัน ถ้าถึงวันพุธ แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ปีจอ สัปตศก จุลศักราช 1117 ตรงกับพุทธศักราช 2299 ช่วงเวลาระหว่างพุทธศักราชกับจุลศักราชจะแตกต่างกัน 2299 - 1117 เท่ากับ 1182 พอดี

จากตัวอย่างที่ยกมาดังกล่าวไว้ข้างต้น ถ้ายึดสมศักราชไม่เข้าใจหรือไม่เข้าใจถึงเกณฑ์ การนับพุทธศักราช และจุลศักราชในอดีต โยชนาเอาปีพุทธศักราชและจุลศักราชเต็ม ๆ คัดเศษเดือนวันทิ้ง ไป มาหักออกจากกันเลย ยอมรับว่าผิดขอเท็จจริงไม่ได้ เช่น ถ้าเอาปี พุทธศักราช 2298 ลบด้วยจุลศักราช 1117 จะแตกต่างกัน 1181 ปี จึงอาจจะเป็นเหตุหนึ่ง ที่ทำให้หมู่สอบศักราชต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เกณฑ์พุทธศักราช ตั้งขึ้นก่อนจุลศักราช 1181 ปี แตกต่างจากเกณฑ์เปรียบเทียบในสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา 1 ปี

5.3 สักราชที่มีปรากฏไว้ในสมัยกรุงธนบุรี

ภายหลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในวันอังคารที่ 7 เมษายน พุทธศักราช 2310 พงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว กล่าวถึงวันเสียกรุงศรีอยุธยาแตกต่างจากทางประเทศไทยถึง 2 วัน กล่าวคือ กรุงศรีอยุธยาแตกในวันพฤหัสบดีที่ 9 เมษายน คริสต์ศักราช 1767 (วัน 5 ขึ้น 11 ค่ำ เดือนเมษายน ค.ศ. 1767) หลักฐานทางฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่าพม่าเข้ากรุงศรีอยุธยาได้ในวันที่ 7 - 8 เดือนเมษายน ค.ศ. 1767 แต่จากปฏิทิน 250 ปีของ ส. ธรรมศักดิ์ (พ.ศ. 2304 - 2555) เมื่อสอบวันอังคาร ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 ส่วนหลักฐานทางพม่า วันเสียกรุงศรีอยุธยานั้น สอบแล้วตรงกับปฏิทินพม่า คือวัน 5 ขึ้น 11 ค่ำ เดือนเมษายน ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 9 เมษายน ค.ศ. 1767 พม่า จึงมีบัญชาว่าจะถอยไพร่ไปเป็นวันเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า ถึงแม้ว่าบุตรสาวใหญ่ยอมรับเอาวันอังคารที่ 7 เมษายน พุทธศักราช 2310 เป็นวันเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า (หรือเรียกวันกรุงแตก) ตัวอย่างเช่น ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้เสนอบทความว่าวันสร้างกรุงศรีอยุธยาไว้ในหนังสือผลงานคนกว่าประวัติศาสตร์ไทย และเรื่องของเกลือ(ไม)เค็ม ดังนี้

"บัญชาวันเสียกรุงคามบูมโหระ วันอังคาร เดือน 4 ขึ้น 9 ค่ำ ปีกุน

นพศก (ควรจะเรียกปีกุนยังเป็นอักษรศกมากกว่า) ตรงกับวันที่

7 เมษายน 2310 ส่วนตามทางราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

ว่าเป็นวันเนา ในเป็นวันเถลิงศกเป็นวันที่ 12 เมษายน วันเนาจึง

ควรเป็นวันที่ 11 เมษายน เห็นว่าจะพลาดไป เพราะจดหมายเหตุหลวง

ฝรั่งเศส ว่าตรงกับวันที่ 7 เมษายน ค.ศ. 1767 จึงควรยุติลงได้"¹

แต่เพื่อความถูกต้องตรงตามหลักฐานหลายฝ่ายวันเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าสมควรจะอยู่ในระหว่างวันอังคารที่ 7 เมษายน วันพุธที่ 8 เมษายน และวันพฤหัสบดีที่ 9 เมษายน พุทธศักราช 2310 (ค.ศ. 1767) วันใดวันหนึ่งอย่างแน่นอน จึงเป็นอันว่าเดือนและปีที่เสีย-

¹ ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์ ดร. เรื่องเกม, หน้า 92.

กรุงศรีอยุธยาขึ้นอุกตองและขุติกันแล้ว ต่างกันแต่เพียงวันเท่านั้น วันที่พระเจ้าตากสินมหาราช* กอบกู้สรภาพ ของกรุงศรีอยุธยา ยังเป็นโยธา หลักรฐานเท่าที่พบกล่าวแต่ว่าเป็นเดือน 12 ขางขึ้น แต่จะขึ้นก็จำเป็นกำหนดแน่นอนนั้น ผู้เขียนยังคนไม่พบ เห็นมีผู้กล่าวไว้ว่า วันกอบกู้ กรุงศรีอยุธยาตรงกับวันศุกร์ เดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ ปีกุน จุลศักราช 1129 เมื่อเทียบกับวัน ทางสุริยคติ ก็ตรงกับวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2310 หรืออีกนัยหนึ่งไทยเราเสียกรุงในเดือน เมษายน แล้วกอบกู้กลับคืนมาได้ในเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน คือเสียกรุงเพียง 7 เดือน ก่อกอบกู้กลับคืนมาได้

การที่พระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้เวลากอบกู้สรภาพเพียง 7 เดือนนั้น เพราะว่า ฝ่ายพม่ามุ่งโจมตีกรุงศรีอยุธยาเป็นสำคัญ ความเสียหายส่วนใหญ่จึงเกิดเฉพาะกรุงศรีอยุธยา พอที่กรุงศรีอยุธยาไคแล้ว แม่ทัพนายกองคนสำคัญ ๆ ต้องรีบควนกวาดทัพขยส่งและคนไทยไป เป็นเชลย และรีบถอนกำลังส่วนใหญ่กลับพม่า เพราะว่าพม่ากำลังทำศึกครั้งสำคัญกับประเทศจีน จึงเป็นโอกาสดีที่ทางฝ่ายไทย ซึ่งเราเพียงแต่เสียกรุง คือเมืองหลวง แต่บรรดาหัวเมืองใหญ่ น้อยทั้งปวงยังคงตั้งคอคดสู้ศัตรู (และกันเอง) อยู่เสมอมา² จึงกอบกู้สรภาพได้อย่างรวดเร็ว ภายในเจ็ดเดือน

กรุงธนบุรี เป็นราชธานี ๓ เดือนนับตั้งแต่พระเจ้าตากสินกอบกู้สรภาพในวันที่ 6 พฤศจิกายน พุทธศักราช 231๐ มาจนกระทั่งพระยาสุรสีห์คอบพระราชวัง และพระเจ้าตากสินมหาราชทรง ออกผนวช ในวันที่ 1๐ มีนาคม พุทธศักราช 2324 รัชกาลของพระองค์รวมเวลาไปประมาณ 14 ปี กับ 4 เดือน ทั้งนี้กับกรมหลวงนรินทรเทวีทรงบันทึกไว้ จะมีเศษออก 4 วัน คือ รวมเป็น 14 ปี 4 เดือน กับ 4 วัน³

*พระนามของพระเจ้าตากสินมหาราช ในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ เรียกพระนาม ของพระองค์ว่า "สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 บาง พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีบาง"

¹ขจร สุขพานิช, ศาสตราจารย์, ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก, (โรงพิมพ์สมาคมนักประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย : กรุงเทพฯ), 2518, หน้า 16.

²ขจร สุขพานิช, ศาสตราจารย์, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

³ขจร สุขพานิช, ศาสตราจารย์, เรื่องเดิม, หน้า 26.

ในช่วงเวลา 14 ปี 4 เดือน กับ 4 วัน ที่กรุงธนบุรีเป็นราชธานีต่อจากกรุงศรีอยุธยา มีพระเจ้าตากสินมหาราช หรือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 เป็นกษัตริย์ราช ปกครองเพียงพระองค์เดียว ตักราชที่ปรากฏใช้ในรัชสมัยของพระองค์ เท่าที่สำรวจพบในปัจจุบัน อาทิ เช่น สำเนาทองคำ 14 ฉบับ ที่ปรากฏในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 แบ่งเป็นสำเนาทองคำปี่มะเส็ง พ.ศ. 2316 มี 5 ฉบับ สำเนาทองคำปี่มะเมีย พ.ศ. 2317 มี 9 ฉบับ รวมเป็น 14 ฉบับ และจดหมายรายวันทัฬหีกรุงธนบุรี ในประชุมพงศาวดาร ภาค 66 เริ่มปีเถาะ ตรีศก (จุลศักราช 1133 พุทธศักราช 2314 ไขเถาะทำการเปรียบเทียบสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เอา 1181 บวกจุลศักราช) จนกระทั่งถึงวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น 14 ค่ำ ปีเถาะ ตรีศก (ประมาณ 3 เดือน กับ 5 วัน) และเอกสารอื่น ๆ อีก ปรากฏว่าในสมัยกรุงธนบุรีใช้จุลศักราชเป็นส่วนใหญ่ และจากหลักฐานที่กล่าวถึงมาแล้ว ใช้จุลศักราชเพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น

สำเนาทองคำในสมัยกรุงธนบุรี ใช้ศักราชดังนี้

"หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยานครชัยสิน... หนังสือมา
ณ. 2 ๕ 3 ค่ำ จุลศักราช 1135 ปี่มะเส็ง เญจศก..."¹

และ

"หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงเจ้าพระยาสุวรรคโลก... หนังสือมา
วัน 1 ๓ 12 ค่ำ ศักราช 1136 ปี่มะเมียฉศก..."²

จดหมายรายวันทัฬหีกรุงธนบุรี คราวปราบเมืองพุทไธมาศ และเขมร ใช้ศักราชดังนี้

"วัน 4 เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ ปีเถาะ ตรีศก เพลา 5 ทุ่ม มีจันทร์กราต
จึงทรงพระราชดำริทรา ปรายเงินพระราชทานหาทุลละอองฯ ผู้ใหญ่

¹ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 40, "ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี" ครั้งที่ 2, หอสมุดแห่งชาติ, (องค์การการศึกษาศึกษา : พระนคร), 2512, หน้า 137.

²ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 40, หน้า 149.

๖๖
 ผนอย และยาจกฉดิเพกทั้งปวง ถึงเพลา 2 ยาม จึงคาย"¹

และ

"วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น 14 ค่ำ ปีเถาะตรีศก เพลาเช้า 2 โมงเศษ
 หลวงราชเงินซึ่งอยู่ช่วยราชการ พระยามหาเศวตรัญญ เมืองปากน้ำ
 พุทโธมาศ..."²

สรุปแลว่าการใช้ศักราชในสมัยกรุงธนบุรี เป็นราชธานี เท่าที่สอบพบใช้จุดศักราช
 เพียงอย่างเดียว

5.4 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การวิเคราะห์ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ คือ

ระยะแรกจะเริ่มวิเคราะห์การใช้ศักราชตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5
 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงประกาศใช้วันอย่างใหม่และใช้รัตนโกสินทรศกแทนจุดศักราช ใน
 ช่วงระยะเวลาแรกประมาณ 106 ปี (ตั้งแต่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์จุดศักราช 1144
 ปีชวดจัตวาศก ถึงจุดศักราช 1250 ปีฉลู สัมฤทธิศก)

ระยะที่สอง เริ่มตั้งแต่รัตนโกสินทรศก 108 (จุดศักราช 1251 พุทธศักราช 2432)
 จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้พุทธศักราชแทนรัตนโกสินทรศก
 ระยะที่สองประมาณ 23 ปีเศษ (ตั้งแต่รัตนโกสินทรศก 108 ถึงรัตนโกสินทรศก 131)

ระยะที่สาม เริ่มตั้งแต่พุทธศักราช 2455 จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย

¹ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 40, "ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 66 จดหมายรายวันทัพ
 สมัยกรุงธนบุรี" หน้า 204.

²ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 40, หน้า 256.

(เปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศไทย จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475) อันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รัชสมัยพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ระยะที่สามประมาณ 29 ปี (ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 ถึงพุทธศักราช 2484) ส่วนในช่วงเวลาตั้งแต่พุทธศักราช 2484 จนกระทั่งปัจจุบัน จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

5.4.1 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระยะแรก

กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ถ้าเริ่มนับตั้งแต่ตั้งหลักเมืองตามพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวไว้ดังนี้

"ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์แรมเก้าค่ำ ปีมะเส็ง จักรวรรดิ ศักราช 1144 ปี
1
ในทางการพระราชพิธีหลักเมือง"

และ

"ถึง ณ วันจันทร์ เดือนหก แรมสิบค่ำ จักรวรรดิ พระราชวังใหม่
2
และลอมควยระเนียดก่อน ยังมีหินโคกอกำแพง"

จนกระทั่งถึงปี 22 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้วันอย่างใหม่ โดยกำหนดให้รัตนโกสินทร์ศกในราชการตั้งแต่วัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเส็ง เป็นสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 นับเป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 108 ประกาศมา ณ วัน 5 เดือน 4 แรม 12 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 7443 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงเวลาที่วิเคราะห์ การใช้ศักราชในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จุลศักราช 1144 (พุทธศักราช 2325) จนกระทั่งถึงจุลศักราช 1250 เป็นเวลา 1250 - 1144 เท่ากับ 106 ปีเต็ม ผลจากการวิเคราะห์ศักราชที่มีใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

¹พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 482.

²พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 483.

ปรากฏว่าส่วนใหญ่ไขจุดศักราชถูกต้องตามทศมศกษระบรมวงศ์เชอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
ทรงกล่าวไว้ในหนังสือสำหรับสอบศักราช ดังนี้

"...หนังสือชั้นกรุงเก่าตอนปลาย ชั้นกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์
ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 5 ไขจุดศักราชโดยมาก..."¹

จากการตรวจสอบการไขศักราชซึ่งมีปรากฏใช้ในหลักฐานประเภทต่าง ๆ อาทิเช่น
จดหมายเหตุพระราชหัตถเลขา ลายพระหัตถ์ ใบบอกต่าง ๆ โทรวเลข จดหมายเหตุรายวัน
หนังสือสนธิสัญญา ประกาศของกระทรวงต่าง ๆ และราชกิจจานุเบกษา ฯลฯ จึงพบว่าส่วน
ใหญ่ไขจุดศักราชเป็นหลัก ส่วนศักราชอื่น ๆ ซึ่งมีปรากฏใช้บางในบางโอกาส ได้แก่พุทธ-
ศักราช และคริสต์ศักราช เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในจดหมายเหตุ เรื่องปราบขบถเวียงจันทน์
กล่าวถึงใบบอกพระยาจาแสนยากร ฉบับที่ 1 ไขจุดศักราชในการกำหนดเวลาดังนี้

"วันศุกร์ เดือน 7 ขึ้น 14 ค่ำ ปีกุนพฤก (พ.ศ. 2370) หนึ่งหน้าบุญ
ตำรวจถือหนังสือบอกพระยาจาแสนยากร ฉบับ 1 กับคำให้การอายุ
พระยานรินทร์..."²

และในจดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง ภาค 3 ยกทัพไปตีเมืองเชียงตุงระยะทางกรมหลวงวงษาฯ
เสด็จยกทัพ

"ณ วัน 5 7 1 ค่ำ ปีมะเส็ง จัศกาศก จุศกักราช 1214 พ.ศ. 2395
พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงพระคำเนินทาง
ชลมารคออกจากกรุงเทพพระมหานคร มาประทับคอยรับเสด็จ

¹ คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, เรื่องเดิม, หน้า 7

² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 46, (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 73 (ต่อ) - 75),
ทำเนียบข้าราชการกรมการวังหลวง ครั้นรัชกาลที่ 2 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เสด็จไปจัดการ
ณ หัวเมืองลาวพวน ปราบเงี้ยว ตอนที่ 1, (พระนคร : องค์การคากูรูสภา), 2512,
หน้า 248 - 249.

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาสงถึงวัดเฉลิมพระเกียรติ..."¹

ส่วนคริสต์กักราชนั้นมีปรากฏใช้ในสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ ตัวอย่าง
เช่น ในจดหมายเหตุเรื่อง เซอเซมสบุรก เขามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ 3 เมื่อปีจอ
พ.ศ. 2393 ในร่างสัญญาพิทักษ์สันติฯ ดังนี้

"ตั้งแต่นั้นมาพระไมตรีกับกันเป็นที่ครองเมืองอินเดียนฝ่ายหนึ่ง
แลมหากษัตริย์กรุงกรุงเทพฯ ฝ่ายหนึ่ง ก็ไต่ขอทางพระ
ราชไมตรีสืบลงมา แลครั้งในจุลศักราช 1187 คฤศศักราช
1826 ได้คิดอานกันทำหนังสือกำหนดความค้ายค้าปากเรือแลการ
ค้ายขายกัน..."²

และ "สัญญาเชียงใหม่" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ทรงทำสัญญากับรัฐบาลอังกฤษที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย ถึงความปรากฏในสัญญาข้อที่ 17
ดังนี้คือ

"ข้อ 17 ว่าทานไวรอยคอเวอน เนอเยเนรอลอินเดียน ไครตีฟาย
หนังสือสัญญานี้ ใค้ใหม่มีอำนาจเต็มฝ่ายสยามทราบแล้ว หนังสือ
สัญญานี้ ขอให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามรัคตีฟายแล้วให้

¹จดหมายเหตุเรื่อง ทพเชียงคอง, พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นไชยมหานเรนทร. โปรด
ให้พิมพ์เป็นครั้งแรก แจกในงานศพพลเรือตรี พระยานาวาพลพยุหุทธิฯ (ม.ร.ว.พิน สนิทวงษ์
ณ กรุงเทพฯ), โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459, หน้า 48 (พ.ศ. 2395 เขาใจว่า
จะมาเพิ่มเติมภายหลัง).

²จดหมายเหตุเรื่อง เซอเซมสบุรก, เขามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ 3 เมื่อปีจอ พ.ศ.
2393 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าฟ้าเชอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์,
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466, หน้า 47.

แกสะเกรตทาร์ ทอเวอนแมนคฝ่ายอินเคีย ทวาทกรถางประเทศ
เมืองกาละกักตา โบเกำเนคส์เคอนเขามาหนังสือสัญญา
เมื่อตีหายแล้วจึงใจโต ในวันที่หนึ่งเดือนยี่นุวารี่ ฤกษ์ศ-
ศักราช 1875 ปี ตรงกับวันศุกร์ แรม 9 ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ
ฉศก จุลศักราช 1236 ปี แลทานผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้
ลงชื่อประทับตราในหนังสือสัญญาสองฉบับ เป็นอักษรอังกฤษ
อักษรสยามไว้เป็นสำคัญ หนังสือสัญญานี้ทำที่เมืองกาละกักตา
ลงวันที่สิบสี่ เดือนยี่นุวารี่ ฤกษ์ศักราช 1874 ปี ตรงกับ
วันพุธ เดือนยี่ แรมสิบสองค่ำ จุลศักราช 1235 ปีระกา
เบญจศก"

การใช้คริสต์ศักราชในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แตกต่างกับการใช้คริสต์ศักราชในสมัย
กรุงศรีอยุธยา กล่าวคือในสมัยกรุงศรีอยุธยาคริสต์ศักราช ปรากฏเฉพาะในเอกสารที่เป็น
หลักฐานของฝรั่ง ซาคียูโรปะตะวันตกที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยไว้เท่านั้น ส่วน
ทางหลักฐานฝ่ายไทยไม่ปรากฏใช้คริสต์ศักราช แม้ในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่สัญญาที่เขียนด้วยภาษาไทย ยังคงใช้
พุทธศักราชและจุลศักราชเท่านั้น ไม่มีคริสต์ศักราช ซึ่งต่างจากหนังสือสัญญาในสมัยกรุงรัตนโก-
สินทร์ ที่ลงทั้งจุลศักราชและคริสต์ศักราช เปรียบเทียบกันดังกล่าวแล้ว

โดยเฉพาะพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีไปถึงฝรั่ง พระองค์ทรงใช้กำหนดเวลาด้วยคริสต์ศักราช ตัวอย่างเช่น
พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษพระราชทานไปยัง เซอร์จอห์น เบาวริง ราชทูตอังกฤษ กำหนด
วัน เดือน ปี ดังนี้

"วันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1855 เป็นปีที่ 5 ในรัชกาลปัจจุบันนี้..."²

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 1, "สัญญาเชียงใหม่", หน้า 80.

²จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขา, เล่ม 2 แปลโดย
หม่อมจ้าวรณไวทยากร, องค์การฯของกรุงเทพฯ, 2506 หน้า 16.

และในสำเนาและกำแพงพระราชหัตถเลขา ภาษาอังกฤษ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คริสต์ศักราชทั้งสิ้น* อนึ่งการใช้คริสต์ศักราชในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยแล้ว โดยเฉพาะพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และสัญญาบัตรต่าง ๆ ที่ทำกับชาติฝรั่งตะวันตก ถึงไกลความมาแล้ว

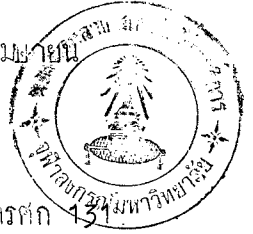
5.4.2 ศักราชที่ปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระยะที่สอง

การวิเคราะห์ถึงการใช้ศักราชในระยะที่ 2 เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศมา ณ วันที่ 5 เดือน 4 แรม 12 ค่ำ จุลศักราช 1250 ปีชวดสัมฤทธิ์ศก โปรดเกล้าฯ ให้ใช้วันอย่างใหม่ในราชการ โดยกำหนดในวัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู สัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 แทนการใช้จุลศักราชแต่เดิม จึงเป็นอันว่ารัตนโกสินทรศก เป็นศักราชแรกที่มีหลักฐานชัดเจนแน่นอนว่า ได้มีการประกาศให้ใช้ใ้ในราชการอย่างมีลายลักษณ์อักษร ตามที่มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 เรื่อง "ประกาศให้ใช้วันอย่างใหม่" ดังนี้

"...ให้ตั้งวันนับปี เดือนตามสุริยคติกาล ดังว่าต่อไปนี้ เป็นปีปรกติ 365 วัน ปีอธิกสุรทิน 366 วัน ให้ใช้ศักราชตามปีตั้งตั้งแต่กรุงเทพมหานครอมรัตนโกสินทรมหินทรา ยุทธยาบรมราชธานีนั้น เรียกว่ารัตนโกสินทรศก ใช้ปีในรัชกาลทับหลังศกด้วย แต่เลขทับศกที่ประกาศไว้ในหมายประกาศส่งกราณต์ให้เปลี่ยนต่อเมื่อเปลี่ยนจุลศักราชนั้น ให้ยกเสียให้เปลี่ยนเลขทับศกตามกาลที่เปลี่ยนรัตนโกสินทรศก...ให้นับใช้

*สำเนาและแปลพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับที่มูลนิธิ จุลจักรพงษ์ มูลนิธิมองให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ไปนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพของหลวงประกอบนิติสาร (ประกอบ บุญยัยฐิติ) โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514 วัน เดือน ปี ในการพระราชหัตถเลขาใช้คริสต์ศักราช กำหนดตลอดทุกฉบับ.

วิธีนี้ในราชการสารบาญชีพิมพ์ ตั้งแต่ 2 เดือน 5 วัน 1 คำ
 ปีฉลู ยัง เป็นสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1250 นั้น เป็นวันที่ 1 เมษายน
 รัตนโกสินทรศก²² 108 ต่อไป..."

ในช่วงปีรัตนโกสินทรศก 108 (พุทธศักราช 2432) ถึงรัตนโกสินทรศก 131
 (พุทธศักราช 2455) ใช้รัตนโกสินทรศกส่วนใหญ่ในราชการ และประกาศของทางราชการ
 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงกำหนด
 ถวายรัตนโกสินทรศกทั้งสิ้น ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทรงใช้รัตนโกสินทรศก อาทิเช่น
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เป็นต้น

"คำอธิบายเรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ
 หนังสือพงศาวดารฉบับนี้ หลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ เบ็ญญ)
 ไปไต่มาจากราชฎรแพหนึ่ง เามาให้แกหอสุมศุขวิญาน เมื่อ
 ณ วันที่ 19 มิถุนายน ร.ศ. 126... คำอธิบายลงวันที่ 26 สิงหาคม
 ร.ศ. 126"

นอกจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพจะทรงใช้รัตนโกสินทร-
 ศก ในทางวิชาการแล้ว การใช้ในลายพระหัตถ์โต้ตอบระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ เรื่องการสอบศักราช
 ในหนังสือเกษมมารต พิจารณาได้จากวัน เดือน ปี ในพระราชหัตถเลขาทั้งสองฉบับนั้น ดังนี้คือ
 ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองฉบับ ทรงพระอักษร
 ในวันที่ 16 และ 21 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก⁴² 128 เช่นเดียวกับของสมเด็จพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงใช้รัตนโกสินทรศก 128 เช่น พระราชหัตถเลขา

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 5, เรื่องเดิม, หน้า 455 (อ่านรายละเอียดในราชกิจจา
 นุเบกษา เล่ม 5 หน้า 451 - 457)

²พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพงศาวดารเหนือ เล่มหนึ่ง.

ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาค้ำจรงราชานุภาพ มีดังนี้คือ

" หอสมุดศิริญาณ

วันที่ 18 ธันวาคม ร.ศ. 128

ขอเฝ้าฯ ถวายบังคมทูลพระบาทปกเกล้าฯ

เรื่องสักการะออกยาศะนาวาสรีถึง เคนมารถนั้น

เรื่องสักการะสอบในหนังสือ เคนมารถ...

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ค้ำจรงราชานุภาพ

ขอเฝ้าฯ "

และพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดสมเด็จ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาค้ำจรงราชานุภาพ ไว้ดังนี้

" ที่ 6 / 1433

วันที่ 21 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 128⁴²

ถึงกรมหลวงค้ำจรงราชานุภาพ

หนังสือขอมีมาลงวันที่ 18 เดือนนี้ เรื่องสักการะใน

สักการะ ออกยาศะนาวาสรี ถึง เคนมารถ ว่าได้สอบหนังสือเคนมารถ...

พระปรมาภิไธย, จุฬาลงกรณ ปร." ²

เนื่องจากรัตนโกสินทรศกเป็นศักราชชนิดแรกที่มีหลักฐานปรากฏแน่นอนว่าได้มีพระราช-
บัญญัติให้ใช้ในราชการเป็นครั้งแรกในรัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 10.

² ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1, หน้า 11.

เพราะฉะนั้นเอกสารทางราชการ และเอกสารส่วนพระองค์จึงใช้รัตนโกสินทรศก (ร.ศ.) เป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น เอกสารทางราชการโคกแก เอกสารตรวจราชการของกรมหลวง-
ดำรงตรวจราชการเมืองนครไชยศรี ตัวอย่างเช่น

"ม. 2 14/61

หนังสือของพระยาสุภะภักพจนกร

ลงวันที่ 21 สิงหาคม ร.ศ. 117 คอบลายพระหัตถ์ของกรมหลวง

ดำรงซึ่งมีไปถึงพระยาสุภะภักพจนกร ที่ 207/16202 ลงวันที่

19 สิงหาคม รัตนโกสินทรศก 117..."

แต่ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 75 (ปราบเงี้ยว ตอนที่ 1) กล่าวถึง โทรเลขของ
พระมนตรี มีมาถึงกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โทรเลขเป็นภาษาอังกฤษ แจงเรื่องผู้ร้าย
ที่เมืองแพะ วันที่ 29 กรกฎาคม 121 เวลา 5 โมง 55 นาที

จึงใคร่ถามมาแล้วในคอนตนาว่า เรื่องที่เกี่ยวของกับฝรั่งหรือฝรั่งมีส่วนร่วมควย ฝรั่ง
เหล่านั้นจะใช้คริสต์ศักราชในการกำหนดกาลเวลา ส่วนทางฝ่ายไทยใช้ศักราชตามที่ทาง
ฝ่ายไทยนิยมใช้ หรือมีประกาศให้ใช้ในราชการขณะนั้น เช่นโทรเลขของพระมนตรี และ
คำแปลข้างต้น (ในโทรเลขของพระมนตรี เป็นภาษาอังกฤษ ใช้ 29 July 1902 แปลเป็น
ภาษาไทยใช้ 29 กรกฎาคม ร.ศ. 121 ใช้เกณฑ์คริสต์ศักราชตั้งขึ้นก่อนรัตนโกสินทรศก
1781 ปี) และในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 กล่าวถึงกรมโทรเลขของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว พิกัดคำโทรเลข 1 คำ ส่งแตกรุ่งสยามถึงต่างประเทศ เรียบเรียงตามกำหนด
สัญญาอินเตอเนาแซลแมน ทำที่กรุงเบอลิน ณ ๗ ตุลาคม ๑๘๖๕ พิกัดนี้กำหนดไว้ตั้งแต่

1 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 75 (ปราบเงี้ยว ตอนที่ 1) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หม่อมเย็น ทองใหญ่ ณ อยุธยา, 2502 หน้า ต้นฉบับ
โทรเลขภาษาอังกฤษมีดังนี้

"...telegram of Phra Montri deposited at Lampang to prince
Damrong, Bangkok, July 29th 1902 at 9:20 a.m. Received at
the Interior Department on the 29th of July 1902 at 5:55 p.m."

วันที่ 6 เมษายน 108 ตรงกับวันที่ 6 แอปริล 1889¹

เมวาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศให้วัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ จุลศักราช 1250 ให้เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 แลวกก็ตาม แต่ในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ทรงพระราชทานถึง กรมหลวงเทเวศร์วัชรโวประการ ยังทรงใช้จุลศักราชควบคู่กับรัตนโกสินทรศก ดังนี้

"ณ. วันจันทร์ที่ 2 ข้างขึ้นของจันทรมาศ ซอยศุภนิมิตต์เอกศก จุลศักราช 1251 ตรงกับวันที่ 23 เดือนธันวาคม รัตนโกสินทรศก²² 108 เป็นวันที่ 7713 ฤกษ์ที่ 22 ในรัชกาลปัจจุบัน"²

ส่วนในหนังสือจดหมายพระราชกิจรายวันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีพุทธศักราช 2433 และพุทธศักราช 2434 ทรงกำหนดไว้ดังนี้

"วันที่รัชกาล 7983 วัน 6 6 10 ค่ำ ปีมะเส็ง โทศก²³ 1252 วันที่ 19 กันยายน รัตนโกสินทรศก 109 (พ.ศ. 2433)..."³

และ

"วันที่รัชกาล 8496 วัน 1 3 ค่ำ ปีเถาะตรีศก²⁴ 1253 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 110 (พ.ศ. 2434)..."⁴ เป็นต้น

¹ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 รัตนโกสินทรศก 108 หน้า 24.

²ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 6 รัตนโกสินทรศก 108 หน้า 358

³จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, จดหมายพระราชกิจรายวัน พุทธศักราช 2433, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงด้อย (ด้อย บุนนาค), (โรงพิมพ์ศิริมสาร : พระนคร), 2514, หน้า 174.

⁴จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, จดหมายพระราชกิจรายวัน พุทธศักราช 2434, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสงวน จันทรสาขา (โรงพิมพ์พระจันทร์ : นครหลวงกรุงเทพมหานคร), 2515, หน้า 231.

5.4.3 ศักราชที่ปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระยะที่สาม

การใช้ศักราชในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ดำเนินมาถึงระยะที่สาม ถึง โศกนาฏมา แล้วในระยะที่ 2 การใช้รัตนโกสินทร์ศกในราชการตั้งแต่รัตนโกสินทร์ศก 108 จนกระทั่งถึง รัตนโกสินทร์ศก 131 (ตั้งแต่ปีที่ 22 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงปีที่ 3 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ประมาณเวลาการใช้ รัตนโกสินทร์ศก ในราชการเป็นเวลา 23 ปี เขาใจว่าการใช้รัตนโกสินทร์ศก คงไม่แพร่ หลายและคงจะใช้อยู่แต่ เฉพาะในราชการแผ่นดินและบุคคลชั้นสูงในยุคนั้นเท่านั้น อาจเป็น เพราะความไม่เหมาะสมตามพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้คือ

"...ปีรัตนโกสินทร์ศกที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นการสวกก็สำหรับ ใช้ในการประจักษ์แลอนาคตไคแล้ว แต่กาลในอดีตกาลนั้นถ้าจะ บังคับให้ใช้ก็จะกระทำให้เขาใจยากอยู่ที่จะต้องนับปีทวนถอยหลัง ภูมิโคมเรียกว่าก่อนรัตนโกสินทร์ศก แลทรงพระราชดำริเห็นว่า พระพุทธศักราชนั้นได้เคยใช้ในราชการสำคัญ ๆ มามิไคขาด กิ่งเช่นเมื่ในประกาศเป็นบำณูปแผนการราชการสำคัญ เป็นไคยัง หาไคบังคับให้ใช้ในราชการทไปไม ภาจะให้ใช้พระพุทธศักราช แทนปีรัตนโกสินทร์ศกแล้ว ก็จะเป็นการสวกแก่การออกตีใน พงษาธิการของกรุงสยามมากยงชน"¹

และควยเหตุผลประการแรกอาจทำให้รัตนโกสินทร์ศกใช้ในราชการได้เพียงชั่วระยะ เวลาประมาณ 23 ปี การใช้รัตนโกสินทร์ศกในช่วงระยะเวลาอันสั้นนี้เอง จึงมีส่วนทำให้การใช้ รัตนโกสินทร์ศกไม่แพร่หลายไปสู่ชนหมู่มากในประเทศเป็นไค และประการสุดท้าย การ ศึกษาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในขอบเขตจำกัด ประชาชน คนไทยส่วนใหญ่ไม่มีความรู้และไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา นอกจากพวกพระบรมวงศานุวงศ์ และบุรุษวิชา จากขุนมูลนายจึงจะมีโอกาสไคเล่าเรียน เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ขาดความรู้

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, หน้า 267.

คงมุ่งแต่ประกอบการอาชีพของตนเองแต่เพียงฝ่ายเดียว และการประกาศใช้รัตนโกสินทรศก
 ขาดการสื่อสารประชาสัมพันธ์ อาจจะเป็นเพราะการใช้รัตนโกสินทรศก หรือศักราชอะไรก็
 แล้วแต่ เมื่อไม่เกี่ยวข้องกับอาชีพของตนเอง จึงไม่สนใจ (ปรากฏว่าชาวชนบทส่วนใหญ่
 ในปัจจุบันยังคงนับอายุและนัดหมายหรือกำหนดงานต่าง ๆ ด้วยวิธีการนับปีนักษัตร และวิธีการ
 นับทางจันทรคติ ไม่สนใจว่าเป็นศักราชอะไรอีกเลย) จึงทำให้การใช้รัตนโกสินทรศกในราชการ
 สิ้นสุดลงในปีที่ 3 ของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ทรง
 ประกาศวิธีนับวัน เดือน ปี ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 ให้ใช้พระพุทธศักราชในราชการ
 แทนรัตนโกสินทรศก ประกาศมา ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 131 เป็นพระพุทธ-
 ศักราช 2455 วันที่ 834 ฤกษ์ที่ 3 ในรัชกาลปัตยุบันนี้

การใช้พุทธศักราช (ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ "พระพุทธ-
 ศักราช") เริ่มตั้งแต่พระพุทธศักราช 2455 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงพระพุทธศักราช 2483
 ใช้เกณฑ์การนับ วัน เดือน ปี ตามแบบสุริยคติ เริ่มนับปีขึ้นเดียวกับรัตนโกสินทรศก โดย
 อาศัยการสอบดวงชะตาของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ 4 ทั้งสามดวงชะตา คือ วันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพาน ตรงกับเดือนเมษายน
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า สมควรถือว่าพระพุทธศักราชซึ่งตั้งต้น
 แต่ปีปรินิพพานนั้น ตั้งต้นปีในเดือนเมษายนใกล้กตของดีแล้ว² เพราะฉะนั้นเกณฑ์การนับวันเริ่มตน
 ปีใหม่ ของพุทธศักราช 2456 จนกระทั่งถึงพุทธศักราช 2483 ใช้วันที่ 1 เมษายน และ
 วันสิ้นปีก็คือวันที่ 31 มีนาคม เว้นปีพุทธศักราช 2483 สิ้นปีในวันที่ 31 ธันวาคม เนื่องจาก
 รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม รับสนองพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 อานันทมหิดล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปีประสูติพระพุทธศักราช 2483
 (มี 9 มาตรา) ในวันที่ 6 กันยายน พุทธศักราช 2483 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา
 ในวันที่ 17 กันยายน พุทธศักราช 2483 และพระราชบัญญัติฉบับนี้ เริ่มใช้ได้ตั้งแต่วันที่ 17

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, เรื่องเดิม, หน้า 269.

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, เรื่องเดิม, หน้า 268.

ตุลาคม พุทธศักราช 2483 ตามความปรากฏในมาตรา 2 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ กล่าวไว้ดังนี้
 "มาตรา 2 ให้ไซพระราชบัญญัติฉบับนี้เมื่อพ้นกำหนดสามสิบวัน
 นับตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป"¹

แต่ตามประกาศให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ในราชกิจจานุเบกษา
 เล่มที่ 58 กล่าวไว้ตอนหนึ่งขัดแย้งกับพระราชบัญญัติปีระตทิน ฉบับดังกล่าว คือ
 "อนึ่ง ใ้มีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติปีระตทิน
 พุทธศักราช 2483 โยค้ำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทน
 ราษฎร และใ้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่วันที่ 17
 กันยายน พุทธศักราช 2483 และพระราชบัญญัติฉบับนี้ใ้เป็นอัน
 ใช้ใ้ตั้งแต่วันที่ 17 ธันวาคม พุทธศักราช 2483..."²

จะเห็นว่าข้อความที่กล่าวมานั้นขัดแย้งกับมาตรา 2 ของพระราชบัญญัติปีระตทิน
 พุทธศักราช 2483 ซึ่งกำหนดใ้พระราชบัญญัติฉบับนี้ ใช้ใ้ภายหลังจากการประกาศในราช-
 กิจจานุเบกษาแล้ว 30 วัน เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาใ้ในวันที่ 17 กันยายน พุทธศักราช
 2483 ภายหลังจากนั้น 30 วัน ก็น่าจะเป็นวันที่ 17 ตุลาคม พุทธศักราช 2483 ไม่ใช่วันที่
 17 ธันวาคม พุทธศักราช 2483 ซึ่งเป็นวันภายหลังจากการประกาศพระราชบัญญัติปีระตทิน
 พุทธศักราช 2483 ในราชกิจจานุเบกษาถึง 90 วัน และมาตรา 4 ในพระราชบัญญัติปีระตทิน
 พุทธศักราช 2483 กล่าวไว้ดังนี้

¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 57, หน้า 420.

² ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 58, เรื่องเดิม, หน้า 33.

"...ปีพุทธศักราช 2483 ให้สิ้นสุดลงวันที่ 31
 ธันวาคมที่จะถึงนี้* และปีซึ่งเรียกว่าปีพุทธศักราช 2484
 ให้เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ต่อไป"¹

เพราะฉะนั้นการเริ่มนับขึ้นปีใหม่ในวันที่ 1 มกราคม ในสมัยปัจจุบันจึงเริ่มใช้มา
 ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2484 เป็นต้นมา ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประกาศให้วันที่ 21 กุมภาพันธ์
 รัตนโกสินทรศก 131 เป็นพระพุทศักราช 2455 ตามที่มีประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษา
 เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 131 นั้น ในช่วงตั้งแต่ 21 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 131 พระพุท-
 ศักราช 2455 ถึงวันที่ 31 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 131 พระพุทศักราช 2455 การใช้
 รัตนโกสินทรศก 131 กับพระพุทศักราช 2455 ปะปนกันบ้าง แม้แต่กระทรวงเดียวกันยังใช้
 ศักราชสับสนกัน ตัวอย่างเช่น แจงความกระทรวงกระลาโหม เรื่องทรงดำรงตำแหน่ง
 บังคับการพิเศษ กรมทหาร

"ควยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาฯ ดำรงตำแหน่ง
 บังคับการพิเศษ กรมทหารช่าง กองทัพที่ 1 กรมทหารราบที่ 14
 และกรมทหารปืนใหญ่ที่ 5 เพื่อให้เป็นเกียรติยศแก่กรมนั้น ๆ
 และกองทัพกองพลทหารนั้น ๆ ดังกฤษฎีกาอยู่ตั้งแต่บัดนี้แล้ว
 แจงความมา ณ วันที่ 1 มีนาคม รัตนโกสินทรศก³ 131"²

* หมายถึงวันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2483 ตามเกณฑ์การนับพุทธศักราชในสมัย
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันสิ้นปี พุทธศักราช 2483 ต้องเป็นวันที่ 31 มีนาคม
 แต่ครั้นถึงรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล อันมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม
 เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการ ให้ใช้เป็นวันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช
 2483 (โดยปกติ) เป็นวันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 เป็นต้นมา.

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 57, หน้า 420

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, ภาค 2, หน้า 2754.

และเรื่องทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกรมทหาร เช่นเดียวกัน
 "ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่ง
 ผู้บังคับการพิเศษ กรมทหารปืนใหญ่ 1 (รักษาพระองค์) กรมทหาร
 ปืนใหญ่ที่ 6 กรมทหารราบที่ 7 กรมทหารราบที่ 8 กรมทหารราบ
 ที่ 9 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 10..."

ศาลาว่าการกระลาโม

เจ้าความมา ณ. วันที่ 7 มีนาคม พระพุทธศักราช 2455..."¹

จะเห็นว่าในตอนแรกแจ้งความกระทรวงกระลาโม ใช้วันที่ 1 มีนาคม เป็นรัตน-
 โกสินทรศก แต่พอถึงวันที่ 7 มีนาคม เป็นพระพุทธศักราช 2455 แล้ว หรือต่างกระทรวง
 กันก็ตาม อาทิเช่น กระทรวงกลาโหมที่กล่าวมาแล้วนี้ กับกระทรวงเกษตรธิการ เริ่มใช้
 พระพุทธศักราชแทนรัตนโกสินทรศก ไม่พร้อมกัน เช่น ประกาศบอกกำหนดจะสำรวจจังหวัด
 หมายเขตรัตน...ประกาศมาแต่กระทรวงเกษตรธิการ วันที่ 12 มีนาคม รัตนโกสินทรศก
 131...² จะเห็นได้ว่า กระทรวงกลาโหมใช้พระพุทธศักราชตั้งแต่ 7 มีนาคม พระพุทธศักราช
 2455 แต่กระทรวงเกษตรธิการ วันที่ 12 มีนาคม นี้ยังเป็นรัตนโกสินทรศก เป็นต้น เมื่อ
 พิจารณาประกาศสงกรานต์ประจำปีพระพุทธศักราช 2456 ก็คงต่อไปนี้

"พระโหราธิบดี รับพระบรมราชโองการให้ประกาศไว้แก่ชน
 ทั้งหลาย บรรดาซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาและธรรมเนียม
 เกื้อน ปี อย่างเช่นใช้ในสยามทราบทั่วกันว่า ในพระพุทธศักราช
 2456 รัตนโกสินทรศก⁴ 132 ปีฉลู เบญจศกนี้ โดยทางสุริยกาล
 เป็นปรกติสุรทิน ส่วนจันทรคติกาล เป็นปรกติมาศวาร"³

¹ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, ภาค 2, หน้า 2755.

²ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 29, ภาค 1, หน้า 2773

³ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 30, ภาค 1, หน้า 17.

จึงพบว่ามีการใช้ศักราชในการประกาศสงกรานต์ประจำปีพระพุทธศักราช 2456 ถึง 3 ศักราชด้วยกัน คือ พระพุทธศักราช 2456 รัตนโกสินทรศก 132 และจุลศักราช 1275 ปีฉลู เบญจศก ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้รัตนโกสินทรศก แทนจุลศักราช ทรงพระราชกำหนดให้ถือเอาวัน 2 เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ จุลศักราช 1250 เป็นวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 108 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้พระพุทธศักราชในราชการแทนรัตนโกสินทรศกโดยทรงพระราชกำหนดเอาวันที่ 21 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 131 เป็นพระพุทธศักราช 2455 แต่ถึงกระนั้นในประกาศสงกรานต์ปีพระพุทธศักราช 2456 ก็ยังคงใช้ศักราชที่ทรงมีประกาศใช้ศักราชอื่น แทนแล้วถึง 2 ศักราชด้วยกัน คือ จุลศักราชและรัตนโกสินทรศก เป็นต้น แต่ในราชการโดยทั่วไปใช้พระพุทธศักราชเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายน พระพุทธศักราช 2456 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล อันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับผิดชอบพระบรมราชโองการ เปลี่ยนแปลงเกณฑ์การนับพุทธศักราชเสียใหม่ ตามแบบอย่างของนานาชาติอารยประเทศในโลก กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้พระพุทธศักราชแทนรัตนโกสินทรศก แต่เกณฑ์การนับยังคงนับแบบสุริยคติ เริ่มนับปีพระพุทธศักราชตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ไปสิ้นปีในวันที่ 31 มีนาคม เช่นเดียวกัน เกณฑ์การนับของรัตนโกสินทรศกจนถึงพระพุทธศักราช 2483 รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล อันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับผิดชอบพระบรมราชโองการ เปลี่ยนแปลงเกณฑ์การนับพุทธศักราชเสียใหม่ คงใช้วิธีการนับแบบสุริยคติ แต่เปลี่ยนการเริ่มนับปีเป็นวันที่ 1 มกราคม และไปสิ้นปีในวันที่ 31 ธันวาคม เป็นต้น

สรุปศักราชที่มีปรากฏใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่จุลศักราช 1144 (พุทธศักราช 2325) จนกระทั่งถึงพุทธศักราช 2483 เป็นเวลาประมาณ 152 ปี ได้มีศักราชปรากฏใช้ในหลักฐานทั้งหมด 4 ชนิด ดังนี้คือ

1. จุลศักราช มีปรากฏใช้มากในหลักฐานตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จนกระทั่งถึงปีที่ 22 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่จุลศักราช 1144 - จุลศักราช 1250)

ประมาณ 106 ปีเต็ม และยังมีปรากฏชื่ออยู่บางจนกระทั่งปัจจุบันนี้

2. รัตนโกสินทรศก มีปรากฏใช้ในหลักฐานมากตั้งแต่รัตนโกสินทรศก 108 (จุลศักราช 1251 หรือพุทธศักราช 2432) จนกระทั่งถึงรัตนโกสินทรศก 131 (พ.ศ. 2455) ประมาณ 23 ปีเศษ กล่าวคือรัตนโกสินทรศกมีปรากฏใช้ในหลักฐานมากตั้งแต่ปี 22 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงปีที่ 3 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทรศก ต่อจากนั้นไม่ค่อยมีปรากฏใช้จนกระทั่งปัจจุบัน

3. คริสต์ศักราช เริ่มมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยคงจะตั้งแต่งคณะเข้ามาติดต่อกับไทย ในหลายรอบกับพม่าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แต่มีหลักฐานปรากฏชื่ออย่างเด่นชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อเซอร์ เจมส์บรุก เขามาขอทำสัญญา ถึงปรากฏในร่างสัญญาพิทักษ์สันติภาพ เป็นต้น ในสัญญามีจุลศักราชเปรียบเทียบไว้กับคริสตศักราช และในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงชาวต่างประเทศโดยการกำหนดเวลาด้วยคริสตศักราชไว้โดยตลอด นอกจากนั้นฝรั่งที่มาอยู่ในประเทศไทยได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ขึ้น อาทิเช่น หมอบรัดเลย์ ออกหนังสือบางกอกกรีคอนเกอร์ ไซคริสตศักราช กำหนดวัน เดือน ปี การออกหนังสือพิมพ์ เป็นต้น และคริสตศักราชเริ่มมีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยมากขึ้น จนกระทั่งปัจจุบัน นิยมใช้พุทธศักราชควบคู่กับคริสตศักราช และมีแนวโน้มนำจะนิยมใช้คริสต์ศักราชทางราชการมากยิ่งขึ้น

4. พุทธศักราช มีปรากฏใช้ในหลักฐานฝ่ายไทยตลอดมา เพราะว่าเป็นความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา เนื่องจากประเพณีของพระภิกษุก่อนเสกพระธรรมเทศนาจะกล่าวถึงอดีตพุทธศักราช คือพระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วกี่ปี เป็นต้น แต่พุทธศักราชที่มีปรากฏใช้มากในหลักฐานฝ่ายไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทรศกอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่ปีที่ 3 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 อันมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ เปลี่ยนแปลงเกณฑ์การนับวันขึ้นปีใหม่จากเดิมวันที่ 1 เมษายน และสิ้นปีใน-

วันที่ 31 มีนาคม (เกณฑ์ใช้ตั้งแต่พุทธศักราช 2455 จนถึงพุทธศักราช 2483) มาเป็นวันที่ 1 มกราคม และสิ้นปีในวันที่ 31 ธันวาคม ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2484 เป็นต้นมา ตามเกณฑ์ที่นิยมใช้กันในปัจจุบันนี้

5.5 ศักราชที่มีปรากฏใช้ในปัจจุบัน

การวิเคราะห์ศักราชที่มีปรากฏใช้ในปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้คณะรัฐบาล อันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รับสนองพระบรมราชโองการประกาศใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 เป็นต้นไปจนกระทั่งปัจจุบันนี้

นับเวลาตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 จนถึงวันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2520 เป็นเวลาประมาณ 36 ปีเศษ ในช่วงเวลานี้ใช้พุทธศักราชตามหลักเกณฑ์สากลนิยมเป็นหลักทุกสถาบัน และทุกวงการ กล่าวคือ หลักเกณฑ์การนับพุทธศักราชตามแบบสากลนิยมเริ่มอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2484 เป็นปีที่พุทธศักราชยังคงใช้เกณฑ์การนับตามแบบสุริยคติ แต่เปลี่ยนแปลงการนับวัน เดือน ขึ้นปีใหม่ ตามแบบสากลนิยม เช่นเดียวกันกับการนับวัน เดือนของคริสต์ศักราชทุกประการ อาทิเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศใช้พระพุทศักราชเป็นทางการแทนรัตนโกสินทรศก ทั้งไกลลาวมาแล้ว และให้นับวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ของพระพุทศักราชไปสิ้นปีในวันที่ 31 มีนาคม และใช้เกณฑ์มาจนกระทั่งถึงพุทธศักราช 2483 มาเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ เป็นวันที่ 1 มกราคม และสิ้นปีในวันที่ 31 ธันวาคม ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2484 เป็นต้นมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ศักราชส่วนใหญ่ใช้พุทธศักราชเป็นสำคัญโดยทั่วไป และเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ทำให้การติดต่อกับนานาประเทศไครวดเร็ว และกลายเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับต่างประเทศทั้งทางการ เมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนการศึกษาและวัฒนธรรม และค่านิยมอื่น ๆ เป็นต้น ควยอิทธิพลทางคานคาง ๆ ทำให้คนไทยส่วนมากคุ้นเคยกับคริสต์ศักราช ซึ่งเป็นศักราชสากลที่นิยมใช้ในประเทศต่าง ๆ ทั่วไปในปัจจุบัน

เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่าทางฝ่ายวิชาการเริ่มใช้คริสต์ศักราชมากขึ้นกว่าการใช้คริสต์ศักราชในอดีต รัตนโกสินทรศก ไม่มีปรากฏใช้ ส่วนจุลศักราชยังคงมีปรากฏใช้บ้างในเรื่องเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ทำนายโชคชะตาราตี ในหนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร และวารสารรายปักษ์ รายเดือน และในประกาศสงกรานต์ของทุก ๆ ปี เป็นต้น ตัวอย่างเช่นหนังสือพิมพ์ไทยรัฐรายวัน ฉบับประจำวันอังคารที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2520 ในคอลัมน์ดวงดาวของท่าน โดยอาจารย์นพ กิ่งนี้

"วันอังคารที่ 15 มีนาคม พุทธศักราช 2520 แรม 11 ค่ำ เดือน 4
ปีมะโรง จุลศักราช 1338 ดาวจันทร์ขยายเขาสู่ราศีมังกร..."¹

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ รายวัน ปีที่ 18 ฉบับ 6993 วันอังคารที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2520